

SZILÁGYI VILMOS

A NEMISÉGTUDOMÁNYOK MÚLTJÁRÓL, JELENÉRŐL ÉS JÖVŐJÉRŐL

A nemiséggel (vagyis a szexualitással) kapcsolatos ismeretek évezredek óta szaporodnak, de csak a 19. században kezdtek összeállni egy sokágú tudományos rendszerré. Az emberi szexuális viselkedés racionális és szisztematikus tanulmányozása már az ókori görögöknél elkezdődött. Nemcsak Hippokratész, hanem Platón és Arisztotelész is leírták megfigyeléseiket a nemi élet különböző formáiról és problémáiról, sőt, azok megoldásának lehetőségeiről is.

MÚLT

Szexuális ismereteiket tovább bővítették az ókori Róma és a középkori arab világ tudósai. Leírt megfigyeléseik hatására a 16. századtól kezdve az orvosképző iskolák megjelenésével felgyorsultak a nemi szervek anatómiai kutatásai és felfedezései (lásd Fallopius, de Graaf, Berthelsen, Cooper stb.). A 18. századi felvilágosodás a nemi viselkedés erkölcsi normáit is kezdte újszerűen vitatni, miközben a fiatalok maszturbációját egyes orvosok (a keresztény egyházak jóváhagyásával) a legsúlyosabb betegségek kiváltójaként próbálták beállítani. A vallásos szemlélet szerint „halálos bűn” volt minden olyan szexuális cselekmény, ami eltért az egyház által előírt házasságon belüli, gyermeknemzést célzó tevékenységtől. Időközben azonban egyre többen ismerték fel, hogy az emberi faj fennmaradása csak a női és férfi nem sajátos együttműködése révén lehetséges, amit azonban sokféle külső és belső tényező megzavarhat. Ezért alapvető jelentőségű, hogy mindezekről minél pontosabb ismeretekkel rendelkezünk, és ezáltal irányítani tudjuk a folyamatot. Eleinte főleg a gyermeknemzéssel, a szüléssel és a nemi úton terjedő betegségekkel kapcsolatos ismeretek kötötték le a figyelmet.

Az első ipari forradalom és a tudományok fejlődése a 19. században már lehetővé tette a nemiség jelenségeinek alaposabb vizsgálatát. Wilhelm Humboldt már az 1820-as években tervbe vette a „szexuális függőségek” kutatását. Parent-Duchâtelet pedig 1835-ben felmérte és nagy tanulmányban publikálta a párizsi prostituáltokról összegyűjtött adatait. A hagyományostól eltérő szexuális viselkedést egyre többen nem bűnnek, hanem inkább veleszületett bajnak, betegségnek tartották, amiről az egyén nem tehet, ezért segíteni kell. Ezt az újszerű szemléletet az azonos neműek szerelmi kapcsolataira is alkalmazni kezdték. 1886-ban jelent meg Richard von Krafft-Ebing osztrák pszichiáter „*Psychopathia sexualis*” című könyve, amelyben a korábban bűnnek vagy degenerálódásnak tartott, szokatlan szexuális viselkedéseket gyógyítható pszichiátriai betegségekként ismertette. Az 1860-as évek végétől kezdett ismertté válni a homoszexualitás és a heteroszexualitás – Kertbeny Károly által megalkotott – fogalma, s a századforduló körül nagy viták bontakoztak ki a nemiség szerepéről és különböző formáinak értelmezéséről. 1919-ben Berlinben Hirschfeld létrehozta a világ első, tudományos sze-

xológiai intézetét.

De a Darwin, Mendel, Charcot, Westphal, Mantegazza, Forel és mások által végzett biológiai, orvosi, történelmi és antropológiai kutatómunka már korábban megalapozta a nemiségtudomány jogosultságát és önálló létezését. A 20. század kezdetén különösen Havelock Ellis, Magnus Hirschfeld, Sigmund Freud és mások végeztek úttörő munkát ezen a téren. 1907-ban jelent meg Iwan Bloch berlini orvos „*Das Sexualleben unserer Zeit*” (Korunk nemi élete) című könyve, amelyben ezt az új kutatási irányt már „*Sexualwissenschaft*”-nak, vagyis nemiségtudománynak nevezte. Egyben hangsúlyozta azt is, hogy a nemiség pusztán orvosi szemléletével nem érthető meg a szexualitás és az élet más területei közötti sokoldalú kapcsolat. Épp ezért ebben az átfogó tudományban fontos szerepe lehet a biológián kívül többek közt az antropológiának és etnológiának, a pszichológiának és még több, más tudománynak, s ezek együttműködésére van szükség.

A múlt század első évtizedeiben az orvosok mellett is egyre több más szakember kezdett aktívan érdeklődni a szexológia iránt. Hirschfeld szerkesztésében már 1908-ban megjelent a szexológia első tudományos folyóirata *Zeitschrift für Sexualwissenschaft* címen; létrejöttek az első szexológiai munkacsoportok, szervezetek és konferenciák, majd egyre nagyobb szervezetek és világkongresszusok. A nemiségtudomány első fellendülése Németországban következett be. Ez a kedvező folyamat azonban 1933-ban Hitler hatalomra jutásával megszakadt. Ezt követően a fejlődési folyamat áttevődött az USA-ba, ahol többek között Alfred Kinsey és munkatársai hatalmas adatgyűjtésbe kezdtek a férfiak és nők szexuális viselkedéséről, s feldolgozott adataikat több vaskos kötetben publikálták. Az ennek nyomán kialakult viták a század közepétől Európában is felpezsdítették a szexológiai kutatásokat. Nemcsak adatgyűjtésekre, hanem történelmi és politikai diskurzusok kifejtésére is sor került, s ezek közül Michel Foucault háromkötetes, a szexualitás történetéről írt művének volt talán a legnagyobb hatása.

JELEN

2015-ben a *World Association for Sexual Health (Szexuális Egészség Világszervezete)*¹ már 22. világkongresszusát szervezi, de az öt nagy, területi szövetség (az európai, az észak-amerikai, a latin-amerikai, az ázsiai és az afrikai) is szervez nemzetközi kongresszusokat. Világszerte jó néhány egyetemen folyik szexológiai képzés, s nemcsak szakképesítést, hanem diplomát és tudományos fokozatot is lehet szerezni belőle. A képzés három fő iránya: *a kutatás, az oktatás és a gyógyítás*. Az elmúlt száz évben a nemiségtudomány és a rá épülő szexuálreform mozgalom már elég sok eredményt mutathat fel. Például bizonyította, hogy sem a maszturbáció, sem a homo- és biszexualitás nem bűn és nem betegség; az emberi szexuális viselkedést nem ösztönök, hanem tanult szkriptek irányítják. Sikerült meghatározni többek között a nemi egészséget és az univerzális szexuális jogokat, kidolgozni a nemek egyenrangúságának, a korszerű családtervezésnek és fogamzásgátlásnak, vagy a biztonságos(abb) szexnek a módszereit.

Fokozatosan kiderült tehát, hogy a nemiség az élet sok terén jelentősen befolyásolja az egyének és a közösségek életét; ezért tágabban értelmezendő. Ez a felismerés azonban még a fejlett, ipari országokban is nehezen ment át a köztudatba. Hazánkban pedig egyébként is eléggé ismeretlen tudományterületről van

¹ <http://www.worldsexology.org/>

szó, amit „szexológia” néven emlegetnek. Ezen a néven viszont sokan csak erősen leszűkített oldalát ismerik, és pedig az *erotikus izgalmi folyamatokkal, a gyermeknemzéssel (reprodukción), vagy annak elkerülésével és a magzatfejlődéssel, szüléssel stb.* foglalkozó, néhány szakágát. Bár e szakágak is fontosak, de nem feltétlenül a legfontosabb részei a nemiség kutatásának. Ez utóbbi ugyanis nem ragad le a hagyományos szemléletnél és a szexualitásnak az említettekre leszűkített fogalmánál, hanem jóval szélesebb körben vizsgálódik. Kiemelten foglalkozik például az embernek, mint biopszichoszociális nemi lénynek szociális viselkedésével, így elsősorban *a nemek viszonyával* egy adott csoportban vagy társadalomban.

Vizsgálja tehát a nemek egyenjogúságának és esélyegyenlőségének helyzetét, az esetleges egyensúlyhiány tüneteit, okait és megszüntetésének lehetőségeit. Ebből nyilvánvalóan következnek a nemiségtudomány fő céljai is, amelyek a nemiség (szexualitás) szakértők által egyre pontosabban definiált és a WHO által elismert fogalmán alapulnak. E definíció szerint *a szexualitás az emberi faj (mint magasabb rendű emlősállat-faj) két-neműségéből – vagyis hímnemű és nőnemű egyedeiből – adódó, alapvető sajátossága, amely a faj fenntartásához szükséges, reprodukív viselkedéstől nagyrészt függetlenné vált erotikus, továbbá a két nem viszonyának alakulását kifejező nemi szerepviselkedést és mindezek biopszichoszociális vonatkozásait is tartalmazza.*

A nemiség tehát nagyon komplex jelenség, melynek vizsgálata interdiszciplináris megközelítést igényel, *alapvető célja* pedig az emberi faj kedvező feltételek közötti fennmaradása és egészséges fejlődése. Ezért többek közt egyik fő feladatának tartja a nemi egészség védelmét és erősítését. A nemi egészség erotikus és reprodukív funkcióinak a WHO meghatározása szerint² *három fő eleme van:* az erotikus viselkedés élvezetének és irányításának képessége; mentesség a félelmeiktől, a bűntudattól, tévhittektől és más olyan pszichés tényezőktől, amelyek gátolják az erotikus reagálást és kapcsolatot; mentesség az erotikus és nemző funkciókat akadályozó zavaroktól és betegségektől. Mindebből a szűkebb értelemben vett nemiség *pozitív értékelése* is következik, s az, hogy a szexuális egészségvédelem célja nemcsak a gyermeknemző funkció védelme és a nemi úton terjedő betegségek távoltartása, hanem az egyének nemi képességeinek fejlesztése is. A szexuális kultúra egyik fő célja tehát a nemi egészség *védelme és ápolása.* Vagyis tulajdonképpen az egészséges életmód elsajátításáról van szó; hiszen az egészséges, kiegyensúlyozott nemi élet a kulturált emberi életmód egyik fontos eleme (sokak szerint alappillére).

Ugyanezt 1976-ban az Amerikai Humanisták Társaságának egy nyilatkozata is megerősítette, ahol a szexuális viselkedés humanizálásának követelményeit kilenc pontban foglalták össze. Minthogy azonban ezeket, és a WHO által 1974-ben elfogadott *Ajánlásokat* a legtöbb ország figyelmen kívül hagyta, 2000-ben a nemiségtudomány szakemberei a WHO kérésére újabb tanácskozást tartottak, amelyen még konkrétabb Ajánlásokat fogalmaztak meg a szexuális egészség védelmére. Ez utóbbinak fogalmát így pontosították: *A szexuális egészség a testi, lelki és szociokulturális jóllét (jó közérzet) tartós élménye a nemiség vonatkozásában. Ez kifejeződik a szexuális képességek szabad és felelősségteljes megnyilvánulásaiban, ami erősíti a harmonikus egyéni és szociális jóllétet, s így mindkét szinten gazdagítja az életet. A szexuális egészség tehát nem egyszerűen a funkciózavarok, betegségek vagy fogyatékoságok hiánya. A szexuális egészség eléréséhez és megtartásához el kell ismerni és biztosítani kell a szexuális jogokat.*

² http://www.who.int/reproductivehealth/topics/gender_rights/defining_sexual_health/en/

A vezető szexológusok a 2000-es konferencián a nemiség (szexualitás) fogalmát úgy határozták meg, mint az emberi lét alapvető dimenzióját, amely a biológiai nemen kívül a nemi identitást és nemi szerepet (*gender role*), a szexuális orientációt, az erotikát, az érzelmi kötődést és a nemzést is magában foglalja. Mindez sokféleképpen kifejeződhet: érzelmekben, vágyakban, gondolatokban, fantáziákban, szerepekben és kapcsolatokban stb. A nemiség biológiai, pszichológiai, szociológiai, kulturális, etikai, sőt, akár vallási tényezők összjátékát jelentheti. Így tulajdonképpen szinte mindenben megnyilvánul, amit érzünk, gondolunk és cselekszünk. Éppen ebből adódik a jelentősége, ami azonban még ma is ritkán tudatosul az egyéneknél. Minthogy az egészség védelme alapvető emberi jog, a szexuális egészség nyilvánvalóan alapvető nemi jogokat feltételez. A Szexuális Egészség Világszervezete éppen 2000 körül tette közzé Nyilatkozatát a 11 pontba foglalt univerzális, szexuális jogokról, melyben azt hangsúlyozzák, hogy a nemiség minden ember személyiségének integráns része. Teljes kibontakozása az olyan emberi alapszükségletek kielégítésétől függ, mint az érintés, az intimitás, érzelemnyilvánítás, élvezet, gyengédség és szeretet szükséglete. A szexualitás az egyén és a társadalom interakciójában szerveződik. Teljes kibontakozása az egyéni, az interperszonális és a társadalmi jól-lét szempontjából egyaránt fontos. *A szexuális jogok univerzális emberi jogok*, amelyek minden ember veleszületett szabadságán, méltóságán és egyenlőségén alapulnak. Ahogyan az egészség alapvető emberi jog, ugyanilyen a szexuális egészség is. Az emberek és társadalmaik egészséges szexualitásának biztosítása érdekében az alábbi szexuális jogokat minden társadalomnak el kell ismernie, támogatnia és védelmeznie kell. A szexuális egészség olyan környezetben jöhet létre, amely a szexuális jogokat elismeri és tiszteletben tartja.

Az univerzális szexuális jogok³ közé tartoznak a következők:

1. **A szexuális szabadság joga.** Ez lehetővé teszi az egyén teljes nemi potenciáljának kifejeződését, azonban mindig és minden helyzetben kizárja a szexuális kényszer, kihasztnálás és visszaélés minden formáját.

2. **A szexuális autonómia és a nemi szervek sértetlenségének és védelmének joga.** Ez megadja a saját nemi étellel kapcsolatos, autonóm döntések lehetőségét, összhangban a személyes és szociális, etikai értékekkel. Jelenti egyben a saját test kontrollját és élvezetét bármiféle kényszer, csonkítás vagy erőszak nélkül.

3. **A szexuális magánélet joga.** Ez jogot biztosít a személyes döntésekre és viselkedésre az intimitás vonatkozásában mindaddig, amíg nem sérti mások szexuális jogait.

4. **A szexuális egyenlőség joga.** Ez mentességet biztosít mindenfajta diszkriminációtól, amely a nemi hovatartozás, a szexuális orientáció, az életkor, a fajta, a szociális osztály, a vallás, vagy a testi és értelmi fogyatékoság miatt történne.

5. **A szexuális élvezet joga.** A szexuális élvezet, az önkielégítést is beleértve, a testi, lelki és szellemi jó közérzet egyik forrása.

6. **Az érzelmek szexuális kifejezésének joga.** A nemi megnyilvánulás több, mint erotikus élvezet vagy nemi aktus. Az egyénnek joga van nemiségét kommunikáció, érintés, érzelmi megnyilvánulás és szerelem útján kifejezni.

7. **A szabad szexuális kapcsolatok joga.** Ez annak lehetőségét jelenti, hogy az egyén – ha akar – házassá-

³ http://www.worldsexology.org/wp-content/uploads/2013/08/declaration_of_sexual_rights_sep03_2014.pdf

got köthet, de el is válhat, vagy másfajta, felelősségteljes szexuális kapcsolatot létesíthet.

8. A szabad és felelős döntés joga a gyermeknemzést illetően. Bárki eldöntheti, hogy akar-e gyermeket vagy nem, hogy hány gyermeket akar és mikor, továbbá joga van a születésszabályozás eszközeinek használatához.

9. A tudományosan megalapozott szexuális információkhoz való jog. Ez azt jelenti, hogy a szexuális ismereteket tudományos kutatások révén kell biztosítani és a társadalom minden szintjén akadálytalanul kell terjeszteni.

10. Az átfogó szexuális neveléshez való jog. Ez egy egész életen át tartó folyamat biztosítását jelenti, amelyben minden társadalmi intézménynek részt kell vennie.

11. A szexuális egészség védelmének és ápolásának joga. A szexuális egészség-gondozásnak minden szexuális probléma és betegség megelőzése és kezelése érdekében rendelkezésre kell állnia.”

E jogok azonban sokak szerint továbbfejlesztésre és pontosításra szorulnak. Mindenekelőtt szükséges lenne egy 12. joggal kiegészíteni az eddigieket: **Bármely biológiai nemű egyén jogosult saját pszicho-szociális nemének és nemi szerepének megválasztására, valamint esélyegyenlőségre a társadalmi munkamegosztásban és hatalomgyakorlásban.**

Jövő

Az említett jogok az Egészségügyi Világszervezet 2000-ben megtartott tanácskozásán elfogadott Ajánlásokban is szerepelnek, azzal a céllal, hogy minden ország jogrendszerébe beépítendőek. Az Ajánlások természetesen nem kötelezőek, de a nemiségtudományok művelői igyekeznek azokat ismertetni, értelmezni és elfogadtatni. Egyébként ugyanez a plénum a szexuálisan egészséges felnőttek jellemzőit 27 pontban összegezte; sőt, a szexuálisan egészséges társadalom jellemzőit is meghatározta. Ennek főbb kritériumai: politikai elköteleződés a szexuális egészség védelmére; határozott intézkedések és törvényhozás ennek érdekében; a szexológiai kutatás és adatgyűjtés, valamint a mindenki számára elérhető, intézményes szexuális felvilágosítás, nevelés és gyógykezelés biztosítása. Ezeknek a kritériumoknak nem könnyű megfelelni, ugyanis feltételezi a nevelők, az egészségügyi, a szociológusok, történészek, pszichológusok, politikusok, jogászok és más szakemberek nemiségtudományi képzését és továbbképzését. Ami sok országban új és szokatlan feladat, bár az említett Ajánlások ehhez konkrét tanácsokat is adnak.

A jövő feladatai a nemiségtudományok számára három fő területen jelentkeznek. A reprodukció, vagyis az emberi faj fennmaradása és egészsége érdekében biztosítani kell, hogy a Föld eltartó képességéhez viszonyítva elegendő, kívánt és egészséges gyermek szülessen, átgondolt családtervezés alapján. Ezzel egyrészt elkerülhető legyen a túlnépesedés vagy népességcsökkenés és a veleszületett fogyatékoságok, betegségek veszélye; másrészt a szülés és szoptatás könnyebb legyen a nők számára. Ez nemcsak a genetika, a venerológia, az embriológia, vagy a szülészeti és nőgyógyászati kutatás számára jelent feladatot, hanem a népesedéspolitikai tudomány megalapozása számára is.

Az erotikus funkciók területén mindenekelőtt a funkciózavarok prevenciója és kiküszöbölése a szexuál-

pedagógia és szexuálterápia feladata. De ugyanez érvényes az egészséget veszélyeztető szexuális parafíliákra és viselkedésekre is, mert ezek nemcsak az egyének, hanem az emberi faj reprodukcióját is negatívan befolyásolják. Az erotikus és szerelmi képességek fejlődéséhez is a nemiségtudomány adhatja a legtöbb segítséget, elsősorban a szexuálpszichológia és pedagógia, valamint a szexuális jogok tudományos feldolgozása és érvényesítése révén. Az erotikus funkciók függetlenítése a reprodukciótól elvileg már megoldottnak tekinthető, de a legszélesebb körű hozzáférés biztosítása részben tudományos feladat is.

A nemi szerepek terén van a legtöbb megoldandó feladata a nemiségtudományoknak, és pedig részben a magánélet, részben a közélet vonatkozásában. A jelek szerint a nemek közéleti viszonya a fontosabb, mert ez többé-kevésbé meghatározza a magánéleti női és férfi szerepeket is. A férfinem többezer éves dominanciája, vagyis a patriarchátus ugyan a fejlett társadalmakban már meggyengült és engedményekre kényszerült, de nem szűnt meg a kb. fél évszázada végbement, állítólagos „szexuális forradalommal”, hanem igyekszik ragaszkodni ősi előjogaihoz, a világ túlnyomó részén sikeresen. Egyes nemiségtudományok már bizonyították a patriarchális viszonyok elavultságát és fejlődésgátló jellegét, de ez a progresszív szociális mozgalmak támogatása ellenére sem érvényesült a konzervatív, szövetséges egyházi és világi hatalmak túlnyomó befolyásával szemben. A nemiségtudományok között elsősorban a szexuálszociológia feladata a hazai szexuális attitűdök és szokások alapos felmérése, továbbá a fejlődésgátló tényezők leleplezése és a hatalom meggyőzése a korszerű változások szükségszerűségéről, valamint a hagyományos nemi szerepek elavultságának, az androgün nemi szerepek előnyeinek bizonyítása.

Ami a magyar hivatalos szexuálpolitikát és a tudományos, illetve a felsőoktatási intézményeket illeti, ezek sem a kutatás, sem az oktatás vonatkozásában gyakorlatilag ma sem vesznek tudomást a nemiséggel kapcsolatos, korszerű kutatási eredményekről és azok jelentőségéről. Oktatni ugyan akkor is lehetne, ha még nincsenek számottevő hazai kutatási eredmények, hiszen óriási szakirodalom áll rendelkezésre, ami lehetővé tenné az oktatásra vállalkozó szakemberek gyors kiképzését. Tájékozódásukat azonban nyilvánvalóan megkönnyítené az ezredforduló körül általam szerkesztett és négy évig megjelent Szexológiai Szemle folytatásaként tervezett Nemiségtudományi Szemle, amely az új, bel- és külföldi szakirodalmat szemlélve segíthetné és motiválhatná a legkülönbözőbb szakembereket.

* * *

A szerző további munkái a <http://www.szexualpszichologia.hu/> honlapon tekinthetők meg.